

jima je vodeći duh estetička samosvijest koja spaja lokalnu ekologiju sa socijalnim metabolizmom«.

Autor je u nastojanju i trudu da predoči načela političke ekologije pokazao svakako zavidnu sposobnost detaljizacije pojedinih sadržaja koji, međutim, tek nameću dvojbe o smislu takve opširnosti pri izostanku jasnih načela glavnoga naslova. No ako je predočeno djelo tek uvod u neko od sljedećih izdanja u kojima će se moći pronaći načela političke ekologije, dvojbi neće biti.

Branka Bjelac

Antony Giddens

MODERNITY AND SELF-IDENTITY

Self and Society in the Late Modern Age

Polity Press, Cambridge, 1992, 256 str.

Anthony Giddens, profesor sociologije na Sveučilištu u Cambridgeu, ubraja se u najplodnije socijalne znanstvenike posljednjeg desetljeća. Autor je brojnih knjiga, među kojima su najznačajnije: *Suvremena kritika historijskog materijalizma* (1981), *Nova pravila sociološke metode* (1974), *Konstitucija društva* (1984), *Nacionalna država i nasilje* (1985), *Sociologija* (1989), *Osnovni problemi sociološke teorije* (1979). Giddens je, osim toga, poznat kao autor naglašena modernističkog senzibiliteta koji jasno iskazuje svoju ambiciju da obnovi sociološku znanost i da je »odmakne« od klasičnog naslijeđa sociologije. Vođen tom ambicijom, on – u pravilu – piše vrlo opsežne i, po nekim mišljenjima, pretenciozne knjige koje su istodobno originalne, ali i prilično eklektične. Činjenica je, međutim, da je riječ o misliocu koji je duboko zaokupljen ulo-

gom i izgledima sociološke znanosti u doba velikih tehnoloških, socijalnih, političkih i intelektualnih mijena pri kraju 20. stoljeća. Stoga je posve razumljiv njegov interes za promišljanje modernosti kao jednog od središnjih problema suvremenih socijalnih i humanističkih znanosti.

Giddens je 1990. godine objavio knjigu *The Consequences of Modernity* u kojoj je izložio svoje poglede na tekuću diskusiju o modernosti i postmodernosti. Tu je diskusiju prihvatio kao razložitu, ali nije bio sklon preuzeti postmodernistički intelektualni stereotip o »kraju modernosti« kao nadolasku posve nove epohe povijesti. Modernost je definirao kao model društvenog života i organizacije koji se u Evropi oblikuje od 17. stoljeća i koji će kasnije steći svjetski utjecaj. Pri kraju 20. stoljeća mi još uvijek živimo u »galaksiji modernosti«, koju Giddens označuje terminima »visoka«, odnosno »kasna«, modernost. U njoj se konzekvencije modernosti radikaliziraju i univerzaliziraju više nego prije, ali to ne znači da je nastupilo »postmoderno vrijeme«. Ovo je razdoblje povijesti još uvijek duboko povezano s oblicima socijalne i kulturne organizacije koje je stvorila moderna epoha.

Knjiga *Modernity and Self-Identity* nastavak je toga razmatranja. Knjiga je doživjela dva uzastopna izdanja, što samo po sebi dosta govori o njezinu odjeku. U njoj Giddens ide korak dalje, usredotočujući pozornost na pitanje ljudske osobnosti, odnosno subjektivnosti. »Visoku« ili »kasnu« modernost sada definira kao »posttradicionalni poredak« u kojemu se gubi sigurnost tradicije i običaja, ali to ne znači da je uspostavljena »nova izvjesnost« racionalnog znanja. Naprotiv, osnovna je značajka modernog uma »krhkost« znanja koja prodire u svakodnevni život, pa stoga sumnja, »kao filozofska svijest«, postaje općom egzistencijalnom dimenzijom suvremenoga društvenog svijeta. Modernost institucionalizira na-

čelo apsolutne sumnje, što znači da svako znanje dobiva oblik hipoteze. Institucije se globaliziraju, narastaju po »ekstenzitetu i intenzitetu«, reorganizira se prostorna i vremenska dimenzija svakodnevnog života, svaki nam događaj uz pomoć elektronskih medija postaje nevjerojatno blizak, svijet percipiramo kao rizik, a možda i kao apokalipsu, pružene su nam raznolike mogućnosti izbora, ali sve se to odvija u okolnostima temeljne neizvjesnosti koja nas goni u potragu za »ontološkom izvjesnošću«. Ukratko, misli Giddens, »kasna« je modernost »kultura rizika«. Stoga se i postavlja pitanje osobnosti i osobnog identiteta. Ono se rješava u svakodnevnom iskustvu i u »refleksivnim« institucijama koje pojedincu omogućuju da kroz njih ostvaruju svoje svakodnevne projekte. U svakodnevnom iskustvu, međutim, čovjek se sudara s nekoliko »nezgodnih« a bitnih činjenica koje odudaraju od institucionalnog poimanja identiteta: ludilo, kriminalitet, bolest i smrt, seksualnost, priroda. Te činjenice jednostavno »sekvistiraju« čovjekovu subjektivnost i tjeraju ga na oponašanje, bijeg ili pak kakve-takve institucionalne mehanizme. U tom se sklopu Giddens posebno osvrće na problem prirode u iskustvu današnjeg čovjeka. Ona jest dio njegova identiteta, ali sve je očitije da bi morala biti dio njegove osobnosti, a ne »izvandruštveni i neosobni fenomen«. Rizik »ekološke katastrofe« tvori nerazdvojan dio horizonta svakodnevnog života i u suvremenom iskustvu čovjeka potiče oblikovanje personalnih strategija identiteta. Ta uvjetovanost ima dvije osnovne dimenzije: dimenziju čovjekove odgovornosti spram prirode i dimenziju etičkih načela u odnošenju prema prirodi. Čovjek »kasne« modernosti postavlja se prema prirodi sve više refleksivno, no ne u tradicionalnom meditativnom ili nadmoćno utilitarnom smislu, nego u smislu »krhke izvjesnosti«.

Giddens posvećuje veliku pozornost preobrazbi institucija koje su najtipičnija od-

lika »kasne« modernosti. No on ih — u skladu sa svojom osnovnom namjerom — gleda iz kuta ljudske osobnosti i težnje za identitetom. Bez institucija se ne može, ma kako one bile nepogodne za čovjekove osobne poglede. One čovjeka ne mogu spasiti od egzistencijalne tjeskobe, ne mogu mu pružiti ontološku sigurnost, ali mogu biti organizirane tako da su bliže životu a ne »sustavskom automatizmu« tehnocranstvenog rasta. Institucije su utjelovljenje politike, a politika je dogovaranje o obliku života u zajednici. U »kasnoj« je modernosti sazrelo vrijeme za preobrazbu institucija zbog toga što se mijenja način oblikovanja života u zajednici, odnosno politika. Cjelokupnu svoju »globalnu ekstenziju« one moraju usredotočiti na pojedinačnost, osobnost, potrebe identiteta u »posttradicionalnom društvu«. Riječ je o novoj »životnoj politici« (»life politics«). To je politika koja omogućuje ljudsku samoaktualizaciju na individualnoj i kolektivnoj razini. Giddens s tim u vezi napominje da stara ideja emancipacije, kao »opći imperativ progresističkog prosvjetiteljstva«, nije ništa izgubila od svoje važnosti. Mogli bismo je, bez bojazni od anakronizma, nazvati »emancipatorskom politikom«, ali ju je bolje vezati uz sam život jer je upravo on oduvijek bio u žarištu opće ideje emancipacije. To je pomak koji se očituje u trima razlikama. »Emancipatorska politika« oslobađa socijalni život od »fiksni datosti« tradicije i običaja, a »životna politika« omogućuje da se političke odluke donose na osnovi slobodnog izbora i »generativne moći«. »Emancipatorska politika« inzistira na smanjivanju ili uklanjanju izrabljivanja, nejednakosti ili opresije, a »životna politika« na stvaranju moralno prihvatljivih oblika života koji »promiču samoaktualizaciju u kontekstu globalne međuzavisnosti«. »Emancipatorska politika« zagovara imperativ pokornosti koji proizlaze iz etike pravednosti, jednakosti i participacije, a »životna politika« razvija

etički stav prema pitanju »Kako želimo živjeti« u posttradicionanom poretku i kako se postaviti prema zanemarivanju egzistencijalnih pitanja. Svoju definiciju »životne politike« Giddens ne proklamira kao univerzalni praktički obrazac, ali je izvodi iz načela modernosti koja su univerzalizirana (globalizirana). On smatra da su u globalnim razmjerima karakteristična četiri procesa koja nameću sličnu logiku mišljenja u svim, više ili manje razvijenim, socijalnim sredinama. Prvi je proces: unifikacija versus fragmentacija. Unificiraju se »institucionalni obrasci« življenja koji se sukobljuju s težnjom za fragmentiranim identitetom bez globalne perspektive. Drugi je proces: nemoć versus prisvajanje. Modernost, gledana globalno, omogućuje sve probitačnije i pravednije prisvajanje dobara, ali je institucionalni poredak takav da neprestano reproducira oblike nejednakosti i nemoći. Treći je proces: autoritet versus nesigurnost. U vrijeme kad više nema krajnjih autoriteta, »refleksivna težnja za identitetom« ipak traži neki oblik zajedništva i suglasja. Četvrti je proces: personalizirano versus standardizirano iskustvo. Čovjek teži bogatoj potrošnji, prima njezine standardizirane obrasce, ali je istodobno reflektira iz kuta osobnosti i specifičnosti. Navedeni dihotomijski procesi govore o tome da je suvremeni socijalni život proturječniji od svih dosadašnjih životnih oblika, ali Giddens misli da je baš »kasna« modernost refleksivno »osuđena« na tu kontradiktornost i da je zbog te refleksivnosti sposobna za institucionalne inovacije za koje nije bilo sposobno ni jedno prijašnje povijesno razdoblje. Racionalistički projekt modernosti došao je do stupnja kada se pitanje života rješava ne više kao apstraktni (filozofski, prirodnoznanstveni, socijalnoutopijski, moralno-teološki) princip nego kao personalizirani iskustveni projekt svakodnevlja. Mogli bismo reći da je Giddensova knjiga u biti rekonstrukcija modernosti iz kuta socio-

logije svakodnevnog života. Iz sfera »velikih pojmova« — oko kojih se uglavnom vrte analitičari te probitačne intelektualne teme — on se spušta na područje ljudskog doživljaja »kasne« modernosti, stoga je ovo njegovo djelo znatno iznad prosjeka recentne moderno/postmoderne teorijske produkcije.

Rade Kalanj

Sabino Acquaviva, Enzo Pace SOCIOLOGIA DELLE RELIGIONI

La Nuova Italia, Roma, 1992, 190 str.

Prošle je godine u uglednog izdavača iz Rima — *La Nuova Italia* — izašao vrlo dobar udžbenik sociologije religije, koji je prikladan kako za srednje škole tako i za sveučilišta — *Sociologia delle religioni* (Sociologija religija). Autori ovoga udžbenika poznati su istraživači, sveučilišni profesori i teoretičari u Italiji, ali i šire. Obojica su profesori Sveučilišta u Padovi, a bave se poglavito problemima sociologije religije, o čemu su napisali brojna i poznata djela. Acquavivina djela izdavana su i na drugim europskim jezicima, a i Pace je suradnik više međunarodnih časopisa. Bio je na dužnosti generalnog tajnika *Međunarodnog društva za sociologiju religije*, koje izdaje izvanredan časopis za sociologiju religije — *Social Compass*.

Acquaviva je u međunarodnim stručnim krugovima poznat kao sociolog istraživač poglavito religijskih fenomena, a napose problema sekularizacije unutar industrijskih i tzv. postindustrijskih društava. Objavio je niz djela, od kojih valja spomenuti: *L'eclissi del sacro nella civiltà industriale* (Pomračenje svetoga u industrijskoj civilizaciji), Milano, 1961; *In principio era il corpo* (U početku bijaše tijelo), Roma, 1967; *La strategia del gene*. Bisogni e si-